

М. В. Довбищенко
доктор історичних наук

УДК 347.965(477)

**З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ АДВОКАТУРИ:
ШЛЯХИ І СПОСОБИ РОЗВ'ЯЗАННЯ КОНФЛІКТІВ
НА ВОЛИНІ ТА КИЇВЩИНІ КІНЦЯ XVI — ПОЧАТКУ XVII ст.***

M. Dovbyshchenko
doctor of historical sciences

***From History of Ukrainian Advocacy:
Ways and Methods of Conflicts Dissolving in Volyn
and Kyiv Region (Late 16th — Early 17th Ct.)***

У статті досліджується, як розв'язували конфлікти адвокати Волині і Київщини в кінці XVI — на початку XVII ст.

Ключові слова: адвокатура, конфлікт, Волинь, Київщина, литовсько-польська доба.

In the article the problem of conflicts dissolving by the advocates of Volyn and Kyiv region in late 16th — early 17th ct. is investigated. A question about the features of advocacy functioning during a mentioned historical period is reflected. The role of «institute of friends» in everyday life of the Ukrainian gentry and its influence on Ukrainian advocacy becoming in 16th ct. is underlined. Author analysed the ways of judicial contradictions and conflict situations dissolving. In their number, functioning of friendly courts, influence of friends are mentioned on motion of trial as «representatives of public», and others like that. The special attention was spared to entering into world contracts, as the most effective method of conflict situations and judicial contradictions arranging. It is underlined, that exactly due to these agreements considerable part of cases had an acceptable finale for both parties of conflict.

Keywords: advocacy, conflict, Volyn, Kyiv region, Lithuanian-Polish epoch.

В статье исследуется проблема решения конфликтов адвокатами Волини и Киевщины в конце XVI — начале XVII вв. Рассмотрены особенности функционирования адвокатуры в обозначенный период, подчеркнута роль «института приятелей» в ранний период становления украинской адвока-

* Дослідження проведено за сприянням Національної асоціації адвокатів України в рамках Проекту «Історія адвокатури України».

туры; проанализированы мировые соглашения как действенные способы разрешения конфликтных ситуаций и судебных споров.

Ключевые слова: адвокатура, конфликт, Волинь, Киевщина, литовско-польская эпоха.

Протягом останніх років у вітчизняній науці помітно зростає інтерес до історії української адвокатури. Серед інших проблем інтерес у сучасних дослідників викликають її початки, які відносяться до литовсько-польської доби. Вперше, після здобуття незалежності України, цю проблему порушила Н. Старченко [10, с. 111–144], а на сучасному етапі з'явилися наукові розвідки М. Аркелян [1, с. 99–103], А. Блануци [2, с. 17–21], Д. Ващука [4, с. 36–39], М. Довбищенка [5, с. 46–50], С. Кудіна [7, с. 52–55] та ін. Стосуються вони широкого кола проблем, пов'язаних з давньою історією української адвокатури, зокрема багато уваги було приділено джерелознавчому, історіографічному та правовому аспектам теми. Це дає підстави сподіватися на успіх подальших досліджень у недалекому майбутньому. Проте ще бракує наукових розвідок, де висвітлювалась би практична діяльність українських адвокатів у литовсько-польську добу. Потребують глибшого дослідження професійна активність згаданих адвокатів, спрямована на розв'язання конфліктних ситуацій у суді; оплата праці адвоката; проблеми ділових стосунків з клієнтом і пов'язані з цим уявлення щодо професійної етики адвокатів тощо. Запропонована стаття є спробою частково розглянути один з аспектів цих проблем. На основі актових книг повітових судів Волинського воєводства, а також за допомогою опублікованих джерел, спробуємо висвітлити способи вирішення конфліктів як у судах, так і поза ними.

Біля витоків української адвокатури. «Приятелі», «умоцовані», «прокуратори» та їхнє місце в суспільному житті української шляхти.

Початки української адвокатури неможливо розглядати у відриві від традицій шляхетського соціуму Литви та Польщі, в якому вона зароджувалася. Без урахування цього фактору навіть досконале знання Литовських Статутів не дасть об'єктивного уявлення про дану проблему. Тому передусім зазначимо, що в патріархальному шляхетському суспільстві литовсько-польської держави надзвичайну роль відгравали родинні та, особливо, неформальні приятельські стосунки. Серед приятелів на той час проходило все життя шляхтича — не лише особисте, а й громадське. Приятелі були поруч на бенкетах, на військовій службі, на сеймах і сеймиках, під час нападів на землі та маєтки ворогів; вони завіряли підписами заповіти та інші важливі юридичні документи. Показово, що романтика дружби віддзеркалилась у тогочасній літературі. Так, видатний польський письменник XVI ст. Микола Рей у творі «Zwiercadło» присвятив цілий розділ темі «Про широкого друга, як його знай-

ти та як берегти». В ньому він наголошував: «Що може бути краще [...] якщо між друзями виникне та зміцниться любов. У них усе спільне, з них опіка й охорона. Станеться хорість або інше нещастя — друг починає метушитися, біжить по лікаря ; одне слово, клопочеться більше, ніж для самого себе. А доведеться одному з них заплутатись у тяжбу — дивись, другий вже й допомагає» [3, с. 63].

Немає нічого дивного, що в такій атмосфері саме приятелі ставали першими порадиниками під час суперечок і, якщо було необхідно, представляли друзів у суді, фактично, виконуючи функції адвокатів. Цілком природно, що поява на початку XVI ст. професійних адвокатів, які працювали за контрактом, викликала неоднозначну реакцію українсько-білоруського шляхетства. На Віленському сеймі 1547 р. її представники навіть звернулися до короля з петицією про скасування адвокатури. Шляхта просила замінити в судових процесах «прокураторів наємних», які дбають лише про власне збагачення, на приятелів. «Тим самим, — зазначає Н. Старченко, — шляхетський соціум демонстрував своє неприйняття відкрито декларованих стосунків інтересу і розрахунку між соціальними акторами, утверджуючи натомість цінність “приятельських” зв’язків» [10, с. 111]. Як зазначав С. Борисенко, спроби боротися зі зловживаннями адвокатів шляхом скасування інституту адвокатури відомі в європейській історії навіть пізніше. Так, наприклад, вчинив король Пруссії Фрідріх Великий, який указом від 1725 р. скасував адвокатуру в своїй країні [3, с. 63, прим.]. Проте великий князь литовський (він же король польський) Сигізмунд II Август з приводу петиції шляхти щодо прокураторів ухвалив соломонове рішення. Він не став скасовувати комерційну адвокатуру, а лише порадив незадоволеним не наймати прокураторів: і тоді проблеми не буде, як такої. У зв’язку з цим він зазначив: «...его королевская милость до прокураторовъ вашихъ, кому суть межѣ вами потребни, або не потребни, ничего мети не рачить и, коли ихъ сами наймовати не будете, тогда теж они, подобно, ни отъ кого ничего справовати не будутъ» [9, с. 160].

Отже, протягом XVI ст. в Україні досить ефективно діяв неформальний «інститут приятелів», який, будучи оригінальною системою станової солідарності та взаємодопомоги, виконував різноманітні функції з залагодження конфліктів. Саме в його середовищі з початку XVI ст. почала формуватися верства адвокатів (умоцованих і прокураторів), права і обов’язки яких було затверджено в Литовських статутах. Фактично, приятелі довго відрізнялися від адвокатів вельми умовно. Тогочасна практика свідчить, що та сама особа за різних обставин могла бути членом приятельського суду, неофіційним посередником між сторонами конфлікту й, нарешті, формальним адвокатом, якщо отримувала офіційні повноваження представляти чиїсь інтереси в суді.

Цілком зрозуміло, що умоцovanі на межі XVI–XVII ст. не становили цілісної професійної групи. Абсолютну більшість із них можна віднести до умовної категорії «корпоративної адвокатури». Йдеться про сотні осіб лише на Волині та Київщині, які виконували адвокатські функції, керуючись необхідністю захистити інтереси тієї родинної чи суспільної групи, до якої вони належали. Саме тому серед умоцованих часто трапляються особи, що представляють інтереси родичів чи друзів, або слуг, що заступають у суді своїх панів. Відповідно, представники найвищого духовенства нерідко доручали вести свої справи членам капітули, а керівництво церковних братств відряджало до суду членів співтовариств, які мали достатню правову підготовку. Всі ці особи практикували як адвокати епізодично, і така діяльність, звичайно, не могла бути основним джерелом їхнього прибутку.

Водночас, у XVI ст. почала формуватися нечисленна, але досить активна група умоцованих, яких можна умовно віднести до «професійної адвокатури». Для осіб, що належали до цієї категорії, захист чужих справ у суді ставав бізнесом. Професіонали, які мали добрий досвід, представляли будь-чий інтереси в суді на основі чітко окресленої матеріальної винагороди. Наприклад, відомий на Волині адвокат Андрій Дахнович за послуги, надані Луцькій кафедрі, тримав у посесії на початку XVII ст. церковні маєтки, які давали йому 120 коп литовських грошей щорічного прибутку, що відповідало 300 злотим [15, арк. 635 зв.]. Якщо взяти до уваги, що в цей час 1 волоку землі (21 га) на Волині продавали за 200 злотих [12, арк. 649 зв. — 652], а двір у Луцькому замку можна було придбати за 800 злотих [14, арк. 624–626 зв.], то стане зрозуміло, що пан Дахнович отримував цілком достойну винагороду. На подібних умовах тоді надавали послуги також інші відомі адвокати-професіонали Волині — Стефан Голинський, Ян Плішковський та ін. На практиці адвокати-професіонали робили те саме, що й адвокати-приятелі, проте в перших була беззаперечна перевага: перетворивши ремесло на бізнес, вони мали більше професійного досвіду та вищі фінансові можливості для успішного ведення справ.

Саме тому в подальшому ми розглядатимемо залагодження конфліктів з огляду на ранній етап становлення інституту адвокатури, коли функції приятелів як адвокатів іще не чітко відмежувалися від інших способів досягнення миру. Маємо також зазначити, що дослідник, який уважно працюватиме з актовими книгами повітових судів литовсько-польської доби, неодмінно зверне увагу на дві дивні особливості тогочасного судового процесу. По-перше, він знайде мало справ, доведених до логічного завершення. Сторона, що програвала справу на перших слуханнях, зазвичай подавала апеляцію до Люблінського Трибуналу і більшість справ на цьому завершувалася. По-друге, дослідник може помітити групу адвокатів-професіоналів, які з року в рік про-

гравали процеси в судах першої інстанції але, тим не менше, визнавалися спеціалістами високого рівня і надавали юридичні послуги заможним клієнтам з виплатою солідних гонорарів. Підказкою до розгадки цих питань можуть бути інтерцизи (угоди), в яких сторони конфлікту несподівано заявляли про припинення взаємних претензій і скасування попередніх позовів. Це означає, що поза судовим процесом відбувалися події, вирішальні для розв'язання суперечки, а до актових книг вносили тільки остаточну мирову угоду, часто без опису самого примирення. Далі розглянемо найпоширеніші способи розв'язання конфліктів, які, зазвичай, лишаються «поза кадром» офіційних судових процесів.

Альтернативне судочинство. Приятельський суд.

Іноді сторони конфлікту, бажаючи швидко та ефективно розв'язати суперечку, зверталися не до повітового суду, а до спільних приятелів, покладаючись на їхню порядність і неупередженість. Яскравим прикладом може слугувати «компромісний лист» у суперечці між видубицьким архімандритом Антонієм Грековичем та архімандритом Києво-Печерського монастиря Єлисеєм Плетенецьким, укладений 1 травня 1613 р. Стосувався він розв'язання земельних суперечок між Видубицьким та Печерським монастирями в урочищах Звіринець і Наводичі, які супроводжувалися силовим протистоянням між церковними підданими. З тексту угоди довідуємося, що обидві сторони запросили розсудити цю справу трьох спільних приятелів — київського підвоеводу Михайла Мишку-Холоневського, київського хорунжого Федора Єльця та земського київського писаря Федора Сущанського-Проскуру.

В призначений день сторони конфлікту з'їхалися на спірні землі й заявили, що повністю довіряють присутнім приятелям, просять їх розсудити цю справу і обіцяють прийняти майбутнє рішення, хоч би яким воно було. В подальшому дискусія розгорталася за аналогом судових процесів — настоятелі монастирів надали докази на право володіти згаданими урочищами, показуючи документи й покликаючись на свідчення старожилів. Приятелі, опитавши свідків та ознайомившись із документами, повністю визнали, що рацію має видубицький архімандрит, і зобов'язали настоятеля Печерського монастиря публічно вибачитися та відшкодувати збитки, яких зазнав Видубицький монастир. Окрім того, приятелі наклали заруку в 600 коп литовських грошей на того, хто порушить межу церковних володінь, і заявили про право ображеної сторони подаватися до суду на підставі зазначеної компромісної угоди [8, с. 349–352].

Фактично, перед нами є рішення приятельського суду, хоча формально в документі він так не названий. Про це свідчить склад присутніх приятелів (трое, за аналогією повітового суду), а також винесення вироку за чинними в той час правовими нормами. Принциповою відмінністю від розгляду подібних

справ у повітових судах є те, що приятелі зразу почали розглядати справу по суті, лишивши без уваги процедурні питання, детально прописані в Литовському Статуті. Окрім того, на таких судах не було адвокатів (умоцованих), оскільки обидві сторони конфлікту від початку повністю поклалися на професіоналізм і порядність приятелів, які розглядали справу. Суддя й адвокат у даному разі виступав в одній особі.

Приятелі як посередники в суді без статусу адвокатів. Справа про межі маєтків Прежо та Рудники.

Іноді приятелів залучали до вирішення суперечок уже під час проведення процесу, але не як умоцованих, а як «представників громадськості», котрі бажали миру і спокою для сусідів. Прикладом може слугувати справа про спірні межі між маєтками Прежо (власник — Семен Прежовський) та Рудники (власник — Андрій Сингур), яка розглядалася 1581–1584 рр. в Київському підкоморному та в королівському Задворному судах. Оскільки на рівні Задворного суду було встановлено, що справу розглядали з порушенням положень Литовського Статуту, її повернули до підкоморного суду для повторного розгляду відповідно до чинного законодавства. Коли на початку 1584 р. справу знову винесли на розгляд київського підкоморія, до суду прибула група приятелів від обох сторін конфлікту. Серед них — впливові люди Київського воеводства: князь Кирик Ружинський, хорунжий брацлавський Богдан Дешковський, підстароста житомирський Микола Каменський та ін. Останні закликали С. Прежовського та А. Сингура не відновлювати судову тяганину й завершити справу миром. Приятелі рекомендували, щоб вони «... без образи сумління між собою про ті землі і про все, що з ними пов'язано, поміркуювавши погодили, і ґрунти заспокоїли»*. Порада справила потрібне враження: С. Прежовський і А. Сингур досягли компромісу, поділили спірні землі й заявили про скасування всіх претензій, висунутих один до одного в судах [6, с. 60]. Подібний розвиток подій був можливий, коли сторони конфлікту починали розуміти, що гіпотетична перемога в суді не виправдає витрачених сил, часу і коштів. За таких обставин у суді «несподівано» з'являлися приятелі й публічно закликали втомлених від сварки сусідів до здорового глузду.

Приятельські угоди про розв'язання конфліктних ситуацій. Справи збіглих підданих.

В актових книгах повітових судів залишилося багато документів про позасудове вирішення суперечок на основі приятельських домовленостей. Як зазначалося, часто до суду подавали угоди (інтерцизи), в яких згадувалося, що сторони конфлікту відкликають позови, оскільки вдалося досягти згоди за посередництвом приятелів. Причому подібні угоди стосувалися широко-

* «...абы их мл без ъбразы сумнєня зь собою ся ѿ тот кґрунт и ѿбо все, ѿ што одно межи ними идеть, погодили, померковали кґрунты успокоили» [6, с. 59].

го кола проблем: боргових справ, суперечок за межі володінь, завдання тілесних ушкоджень під час бійок тощо. В даному разі хотілось би звернути увагу на приятельські угоди, пов'язані з болісною для шляхти проблемою: справами про збіглих підданих. Загальновідомо, що саме піддані й те, як вони виконували повинності, були головною передумовою матеріального забезпечення шляхетського стану. Цілком зрозуміло, що ті з підданих, які тікали до володінь іншого пана, заохочені вигіднішими умовами життя й роботи, у разі викриття ризикували отримати суворе покарання. Проте шляхта не завжди виявляла жорстокість і мстивість у подібних питаннях. І приятелі, які сприяли вирішенню цих проблем, відігравали в цьому не останню роль.

Прикладом може слугувати справа між паном Григорієм Ушаком-Куликовським і Луцьким магістратом, яку розглядали в Луцькому гродському суді 1608 р. З неї довідусьмося, що піддані Куликовського — Петро та Іван — втекли від пана разом з родинами і майном до Луцька, де оселилися з відома міського магістрату. Проте їхній патрон виявився людиною енергійною — він не лише відшукав втікачів, а й виграв суд з міською владою, яка незаконно прийняла їх під юрисдикцію. Зрештою, бурмістр змушений був привести до суду цих невдах разом із їхнім майном і офіційно передати законному пану. Формалізована актова мова не змогла приховати драматизм ситуації: піддані та їх родини плакали, просили володаря вибачити їх і відпустити. Григорій Куликовський, який, за власним свідченням, уже «тримав їх у руці», послухав поради «зацних» (достойних) людей і, отримавши від Петра та Івана компенсацію за шкоду, відпустив їх на свободу [13, арк. 1293–1294 зв.]. Документи, які ми виявили, свідчать, що подібні проблеми часом вирішувалися, навіть не доходячи до суду. Так, 1602 р. до актових книг Луцького гродського суду внесено лист Феодори Сербинівни про звільнення підданого Герасима, який самовільно оселився в Луцьку, де заробляв на життя кушнірським ремеслом. За тогочасним законодавством, пані Сербинівна могла, як і Куликовський, подати в суд на Луцький магістрат. Але вона, знову-таки, за порадою приятелів, вирішила лишити в спокої ремісника Герасима і, отримавши від нього компенсацію, оголосила вільним від підданства [12, арк. 673–674].

Приятельські угоди у справах про звільнення збіглих підданих цікаві на наш погляд тим, що виявляють важливу тенденцію — приятелі виступали оборонцями інтересів не лише формальних сторін конфлікту (шляхтич — магістрат), а, фактично, і підданих, створюючи для них умови законного набуття свободи.

Угода адвокатів про міру покарання без рішення суду. Справа Івана Букоємського.

Часом, коли конфлікт заходив занадто далеко, і тільки вибаченнями та компенсаціями його вже не можна було залагодити, адвокати сторін могли домо-

витися про міру покарання винного, не чекаючи вироку суду. Прикладом може бути справа за скаргою Івана Букоємського, що розглядалась у Люблінському Трибуналі 1601 р. Він звинувачував у нападі й пограбуванні букоємського маєтку пана Адама Сопотка — особу, наближену до князів Радзивілів. Зовні справа була схожа на поширений у той час вид злочину — наїзд озброєних слуг на чужі землі, що супроводжувався грабунком і побиттям підданих. Проте позивач, за порадою багатьох достойних людей («...за вложенемь се в то велю людей зацных...» [11, арк. 422.]), вирішив піти на мирову угоду з кривдником.

Нам невідомо, які саме аргументи сторони висували під час примирення, але Іван Букоємський не лише відкликав усі претензії до Адама Сопотка, але й погодився без будь-якого рішення суду добровільно відбути покарання. Пан Букоємський зобов'язався прибути до Луцького замку і там попроситися посидіти в ув'язненні шість тижнів; потім він мав прибути на місце, яке визначать Адам Сопотко та Войтех Станішевський (інший фігурант справи), де, в присутності гідних людей, чемно просити у цих двох пробачення. Понад те, ту саму процедуру покарання мали пройти сини Івана Букоємського — Миколай і Василій. Причому останні мали виконати це після повернення з військового походу в Прибалтику, куди вони саме збиралися*. З тексту угоди випливає, що до її укладання були причетні відомі волинські адвокати того часу: Стефан Голинський (представляв сторону Адама Сопотка) та Ян Плішковський, який підписав цей документ.

Таким чином, українська адвокатура XVI — початку XVII ст. формувалась на основі традицій «інституту приятельства» — оригінальної системи взаємодопомоги та станової солідарності, яка створювала сприятливе поле для розв'язання конфліктів між членами шляхетського соціуму. Документи доводять, що саме приятелі, вмотивовані необхідністю допомогти друзям, становили більшу частину осіб, які в XVI ст. представляли чужі інтереси в судах. Паралельно в Україні поступово розвивався інститут професійної адвокатури. Її представники відрізнялися від адвокатів-приятелів тим, що перетворили захист чужих інтересів у суді на вигідну роботу за контрактом. Маючи вищу фахову підготовку та кращі матеріальні можливості для успішного ведення справ, вони займали в системі адвокатури окрему «нішу», обслуго-

* «...водлугъ теперешнего постановеня приятелского маю и повинен буду в замку вышном Луцкимъ засести и там шест недел с прозбою седити; а по выседеню их млсти пна Адама Сопотка а пна Войтеха Станишевского писара кродского луцкого при людех зацных на месцу мне от пна Сопотка назначоном яко науцтившими словы перепросити; тож теж и сынове мои Миколай и Васил таковое ж заседене и перепрошене повинни будут учинити на перших рочках кродских луцких по звроченю се с тое теперешнее експедицыи инфлянтское ест [либ]ы на тую войну до Инфлянт тепер ехали» [11, арк. 422 зв.].

вуючи інтереси заможних клієнтів. Проте як професійні адвокати, так і адвокати-приятелі часто вдавалися до залагодження різноманітних конфліктів поза судовою залогом. Вирішувалися вони шляхом укладання мирових угод, шляхом переговорів, компромісів і поступок, коли формальної належності до умоцнованих сторони конфлікту не вимагали. Тим не менше, приятелі навіть без формальних посвідчень, захищали інтереси інших осіб, сприяючи подальшому розвитку інституту адвокатури на українських землях.

1. Аркелян М. Р. Еволюція інституту адвокатури на українських землях за Статутом Великого князівства Литовського / М. Р. Аркелян // Актуальні проблеми держави і права. — 2009. — Вип. 49. — С. 99–103.

2. Блануца А. Судові урядники в справах про земельні спори у Великому князівстві Литовському після прийняття Другого Литовського Статуту / Андрій Блануца // Адвокатура України : історія та сучасність. Збірник матеріалів Всеукраїнського круглого столу Адвокатура України : історія та сучасність 24 листопада 2015 року, м. Львів. — К. : КВІЦ, 2015. — С. 17–21.

3. Борисенко С. Утворення професійної адвокатури в Литовсько-руській державі / Степан Борисенко // Праці комісії для виучування Західно-руського та українського права. — К. : Б/в, 1927. — Вип. 3. — 67 с.

4. Вашук Д. Механізми захисту у суді на українських землях Великого князівства Литовського : концепт Миколи Чубатого / Дмитро Вашук // Адвокатура України : історія та сучасність. Збірник матеріалів Всеукраїнського круглого столу Адвокатура України : історія та сучасність 24 листопада 2015 року, м. Львів. — К. : КВІЦ, 2015. — С. 36–39.

5. Довбищенко М. Джерела до історії адвокатури в Україні литовсько-польської та козацької доби : загальний огляд та перспективи дослідження / Михайло Довбищенко // Адвокатура України : історія та сучасність. Збірник матеріалів Всеукраїнського круглого столу Адвокатура України : історія та сучасність 24 листопада 2015 року, м. Львів. — К. : КВІЦ, 2015. — С. 46–50.

6. Книга Київського підкоморного суду (1584–1644). Пам'ятки української мови. — К. : Наукова думка, 1991. — 344 с.

7. Кудін С. Правовий статус адвоката у литовсько-польський період / Сергій Кудін // Адвокатура України : історія та сучасність. Збірник матеріалів Всеукраїнського круглого столу Адвокатура України : історія та сучасність 24 листопада 2015 року, м. Львів. — К. : КВІЦ, 2015. — С. 52–55.

8. Пам'ятки. — Т. 3. — Вип. 1. — К. : Друкарня 03680 МСП, 2001. — 464 с.

9. Русская историческая библиотека. — Т. XXX. — Литовская метрика. — Юрьев — К. : Маттисен, 1914. — 532 с.

10. Старченко Н. Умоцновані — прокуратори — приятелі. Хто вони? (Становлення інституту адвокатури на Волині в кінці XVI ст.) / Наталія Старченко // Соціум. Альманах соціальної історії. — Вип. 1. — 2002. — С. 111–144.

11. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (Далі — ЦДАК України), ф. 25, оп. 1, спр. 63.

12. ЦДАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 65.

13. ЦДАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 81.

14. ЦДАК України, ф. 26, оп. 1, спр. 16.

15. ЦДАК України, ф. 26, оп. 1, спр. 20.

1. Arkelian M. R. Evoliutsiia instytutu advokatury na ukrainskykh zemliakh za Statutamy Velykoho kniazivstva Lytovskoho / M. R. Arkelian // Aktualni problemy derzhavy i prava. — 2009. — Vyp. 49. — S. 99–103.

2. Blanutsa A. Sudovi uriadnyky v spravakh pro zemelni spory u Velykomu kniazivstvi Lytovskomu pislia pryiniattia Druhoho Lytovskoho Statutu / Andrii Blanutsa // Advokatura Ukrainy : istoriia ta suchasnist. Zbirnyk materialiv Vseukrainskoho kruhloho stolu Advokatura Ukrainy : istoriia ta suchasnist 24 lystopada 2015 roku, m. Lviv. — K. : KVITs, 2015. — S. 17–21.

3. Borysenok S. Utvorennia profesiinoi advokatury v Lytovsko-ruskii derzhavi / Stepan Borysenok // Pratsi komisii dlia vyuchuvannia Zakhidno-ruskoho ta vkrainskoho prava. — K. : B/v, 1927. — Vyp. 3. — 67 s.

4. Vashchuk D. Mekhanizmy zakhystu u sudi na ukrainskykh zemliakh Velykoho kniazivstva Lytovskoho : kontsept Mykoly Chubatoho / Dmytro Vashchuk // Advokatura Ukrainy : istoriia ta suchasnist. Zbirnyk materialiv Vseukrainskoho kruhloho stolu Advokatura Ukrainy : istoriia ta suchasnist 24 lystopada 2015 roku, m. Lviv. — K. : KVITs, 2015. — S. 36–39.

5. Dovbyshchenko M. Dzherela do istorii advokatury v Ukraini lytovsko-polskoi ta kozatskoi doby : zahalnyi ohliad na perspektyvy doslidzhennia / Mykhailo Dovbyshchenko // Advokatura Ukrainy : istoriia ta suchasnist. Zbirnyk materialiv Vseukrainskoho kruhloho stolu Advokatura Ukrainy : istoriia ta suchasnist 24 lystopada 2015 roku, m. Lviv. — K. : KVITs, 2015. — S. 46–50.

6. Knyha Kyivskoho pidkomornoho sudu (1584–1644). Pam'iatky ukrainskoi movy. — K. : Naukova dumka, 1991. — 344 s.

7. Kudin S. Pravovyi status advokata u lytovsko-polskyi period / Serhii Kudin // Advokatura Ukrainy : istoriia ta suchasnist. Zbirnyk materialiv Vseukrainskoho kruhloho stolu Advokatura Ukrainy : istoriia ta suchasnist 24 lystopada 2015 roku, m. Lviv. — K. : KVITs, 2015. — S. 52–55.

8. Pam'iatky. — T. 3. — Vyp. 1. — K. : Drukarnia 03680 MSP, 2001. — 464 s.

9. Russkaja istoricheskaja biblioteka. — T. XXX. — Litovskaja metrika. — Jur'ev — K. : Mattisen, 1914. — 532 s.

10. Starchenko N. Umotsovani — prokuratory — priiateli. Khoto vony? (Stanovlennia instytutu advokatury na Volyni v kintsi XVI st.) / Nataliia Starchenko // Sotsium. Almanakh sotsialnoi istorii. — Vyp. 1. — 2002. — S. 111–144.

11. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy v m. Kyievi (Dali — TsDIAK Ukrainy), f. 25, op. 1, spr. 63.

12. TsDIAK Ukrainy, f. 25, op. 1, spr. 65.

13. TsDIAK Ukrainy, f. 25, op. 1, spr. 81.

14. TsDIAK Ukrainy, f. 26, op. 1, spr. 16.

15. TsDIAK Ukrainy, f. 26, op. 1, spr. 20.